

ΤΑ ΚΟΝΑΚΙΑ ΤΩΝ ΤΖΟΥΡΤΖΙΩΤΩΝ «Παλιά και Αλησμόνητα»

Η Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Τζούρτζιας πιστή πάντα στις παραδόσεις θα παρουσιάσει ένα παραδοσιακό δρώμενο, όσο μπορεί να γίνει αυθεντικό στο σήμερα, καταγεγραμμένο από μαρτυρίες, βιώματα και από αφηγήσεις μεγαλύτερων.

Άραγε πόσοι και για πόσο καιρό ακόμη θα μπορούσαν να εξιστορήσουν τα «Έργα και τις ημέρες» των δύο μεγάλων νομαδικών μετακινήσεων των Βλάχων της Τζούρτζιας, της μιας από τα χειμαδιά προς τα ορεινά βοσκοτόπια, στα μέσα της άνοιξης, όπως καταμαρτυρεί και το τραγούδι «πήρεν ο Μάης 12 και ο Απρίλης 15» και της άλλης αντίστροφα, με κατεύθυνση προς τον κάμπο, τέλους του φθινοπώρου κατά τον Αι-Δημήτρη;

Πόσοι ; ακόμα αναρωτιέμαι. Ελάχιστοι, και σε λίγο κανείς.

Γι' αυτό είμαστε ευγνώμονες σ' αυτούς που διατηρούν ακόμη στη μνήμη τους ανόθευτες εικόνες από το παρελθόν. Τους ευχαριστούμε που κατέθεσαν τις αναμνήσεις τους μαζί με την ψυχή τους.

Για να καταγράψουμε όλα τα στοιχεία μαζευτήκαμε μια γλυκιά

καλοκαιρινή βραδιά στο πλακόστρωτο μιας Τζουρτζιώτικης αυλής, μια παρέα Τζουρτζιωτών με παλιές μνήμες.

Κουβεντιάσαμε, μασλατίσαμε και νοιώθαμε να ξαναζωντανεύουν γεγονότα που και οι ίδιοι δυσκολευόμασταν να πιστέψουμε ότι ακόμα θυμόμαστε. Η κουβέντα μας, η πορεία από τα χειμαδιά προς το ξεκαλοκαιριό.

Για τις γυναίκες και τα παιδιά «το μόνον της ζωής τους ταξίδι». Οι άντρες μπορεί να είχαν την εμπειρία και άλλων ταξιδιών είτε λόγω του στρατού είτε εμπορικών ασχολιών. Θυμάμαι μια ηλικιωμένη κάθε φορά που ήθελε να μιλήσει και ίσως να εκφράσει ένα παράπονο για «το μόνον της ζωής της ταξίδι» να λέει στα βλάχικα: «Κάλι - κάλι Τζούρτσα, κάλι - κάλι ναπόι του αρνίου». (Δρόμο -δρόμο στη Τζούρτζια, δρόμο - δρόμο πίσω στα χειμαδιά). Αυτό ήταν όλο. Θα μου πείτε, πάλι καλά.

Οι Καραγκούνηδες ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι στη γη τους, σαν το στάρι που καλλιεργούσαν. Εκεί γεννιόντουσαν, εκεί μεγάλωναν, εκεί έκλειναν τον κύκλο της ζωής τους.

Οι Βλάχοι είχαν την κινητικότητα των κοπαδιών τους, των αγριμιών, των πουλιών, συνάμα, είχαν το προνόμιο του όλου αυτού όμορφου κύκλου ζωής. Άλλη ζωή. Ταυτισμένη με την ρεαλιστικότητα της φύσης, η ανησυχία του μυαλού τους άνοιξε τους ορίζοντες να ταξιδέψουν στη Μαύρη Θάλασσα, στη Σωζόπολη, στην Οδησό για αναζήτηση καλύτερης ζωής.

Με τον ερχομό της άνοιξης άρχιζαν οι προετοιμασίες. Έναν μήνα πριν ξεκινήσουν για τα βουνά έπρεπε να κουρευτούν τα πρόβατα, για να προλάβουν να βγάλουν λίγο μαλλί, ώστε να αντιμετωπίσουν το κρύο του βουνού. Μια δουλειά που έπρεπε να γίνει ως τις 20 περίπου Απριλίου. Ο Μάης ήταν ο μήνας της μετακίνησης. Μπορεί οι κορυφές των βουνών να κρατούσαν ακόμη χιόνι, αλλά τα ανοιξιάτικα μαντριά χαμηλότερα, ήταν έτοιμα να δεχθούν τα κοπάδια ώσπου να δώσει το χορτάρι και ψηλότερα, εκεί όπου γίνονταν η τελική καλοκαιρινή εγκατάσταση των κοπαδιών.

Μια άλλη δουλειά που έπρεπε οπωσδήποτε να γίνει πριν την αναχώρηση για τα βουνά ήταν το μοίρασμα των μαντριών που γίνονταν με κλήρο συνήθως κοντά στην Γιορτή του Αγ. Γεωργίου. Μαζευόντουσαν οι τσελιγκάδες και οι τσομπάνηδες σε καφενείο των Τρικάλων να κληρώσουν τα μαντριά. Σαλατούρα, Πλάκα, Ρέντα, Στουρνάρι

Μετά κλείνανε συμφωνία σε ποιόν έμπορα θα δώσουνε το γάλα,

οι τσομπάνηδες κλείναν συμφωνία σε ποιο τσελιγκάτο θα δουλέψουν, φωνάζανε τον Βαλμά να πεταλώσει τα άλογα, τον Σαμαρά (Σαμαρτζίλου) να επιδιορθώσει τα σαμάρια των αλόγων. Δηλαδή το σημερινό σέρβις των αυτοκινήτων.

Και ύστερα οι προετοιμασίες της οικογένειας. Μερικά βασικά τρόφιμα - κυρίως αλεύρι, λάδι, αλάτι, ζυμαρικά, μαζεύανε και δένανε τα ντέκια, τα δισάκια, τις σακαρέλες, ζυμώνανε καρβέλια ψωμί, τα απολύτως απαραίτητα. Δωρική ζωή, όπως και η καταγωγή τους. Λιτή και μετρημένη.

Θέλανε δέκα μέρες τουλάχιστον στο δρόμο μέσα από κακοτράχαλα μονοπάτια, με μεταφορικά μέσα λίγα άλογα, τι να πρωτοκουβαλήσουν; Τα δισάκια, τα ντέκια, τα ταψιά και τις γάστρες τους, τα γκιούμια, το τυρί που έπηζαν στο δρόμο. Κι αν τύχαινε λεχώνα γυναίκα, ανήμπορος γέρος, μικρό παιδί, ποιον θα πρωτοσήκωναν τα άλογα; Κι αυτά μετρημένα ήταν. Να γιατί λειτουργούσαν λιτά αυτοί οι άνθρωποι. Τους εκπαίδευσε η ανάγκη. Και ξέρετε πόσο αδυσώπητη και σκληρή είναι η ανάγκη. Το μυαλό τους λειτουργούσε πρακτικά, εφευρετικά, αφυπνίζονταν.

Οι κτηνοτρόφοι της Τζούρτζιας ξεχείμαζαν είτε στην περιοχή του Αγίου Δημητρίου (κοντά στη Φαρκαδόνα), είτε στις περιοχές Φαρσάλων και Δομοκού (Ξυλάδες, νέο Μοναστήρι, Θαυμακός, Βελεσιώτες.). Η πορεία που ακολουθούσαν για το ξεκαλοκαιριό είχε διαφορετική αφετηρία, αλλά από ένα σημείο και μετά ήταν κοινή για όλους από όπου κι αν προέρχονταν.

Ας ξεκινήσουμε από την πρώτη αφετηρία, τον Άγιο Δημήτριο, εκεί ήταν εγκατεστημένοι οι περισσότεροι Τζουρτζιώτες και τα μεγαλύτερα τσελιγκάτα όπως των Ντικαίων, Δημαίων, Τσακατουραίων & Κουτσαίων. Ξεκινούσαν κατά τσελιγκάτα. Ένα τσελιγκάτο είχε τρία κοπάδια γαλάρια, δηλαδή πρόβατα που τα άρμεγαν και έπαιρναν το γάλα τους. Τα χώριζαν ανάλογα το χρώμα τους, ένα κοπάδι άσπρα, ένα κοπάδι μαύρα, και τέλος ένα κοπάδι ανάμικτο με άσπρα και μαύρα.

Εκτός από τα γαλάρια, υπήρχε ένα κοπάδι στέρφα. Αυτά ήταν όσα δεν είχαν γεννήσει. Τέλος, ήταν ένα κοπάδι ζυγούρια, δηλαδή νεαρά πρόβατα γεννημένα το χειμώνα. Κάθε κοπάδι αποτελούνταν από 300-400 ζώα. Εκτός από τα πέντε κοπάδια των προβάτων, το τσελιγκάτο είχε και δύο κοπάδια γίδια που αριθμούσαν από 300 ζώα το καθένα περίπου. Είχανε και τα μεταφορικά μέσα, που ήταν τα άλογα, απολύτως απαραίτητα στις μετακινήσεις των Βλάχων. Είχανε κότες, γάτες και φυσικά τα σκυλιά που ήταν αναπόσπαστο μέρος των κοπαδιών.

Όσοι λοιπόν ξεκινούσαν από τον Άγιο Δημήτριο έκαναν το πρώτο κονάκι τους στη Φαρκαδόνα (Τσιότι), πάντα στη μεριά των χωριών, όπου υπήρχε ελεύθερος χώρος για να βοσκήσουν τα ζώα και να καταλύσουν οι άνθρωποι. Το επόμενο κονάκι τους ήταν ανάμεσα από τον Πετρόπορο και το Πετρωτό (Μπάγια) και μετά στην Κρηνίτσα. Εδώ έμεναν δύο ημέρες για να κάνουν τα καλοκαιρινά τους ψώνια από τα Τρίκαλα, γιατί η Κρηνίτσα ήταν το κοντινότερο στα Τρίκαλα κονάκι. Το επόμενο κονάκι ήταν στη Θεόπετρα (Κουβέλτσι) και από εκεί περνώντας το χωριό Περιστέρα και τη γέφυρα της Σαρακίνας κατέλυαν για κονάκι στη θέση Γκορτσιές, (Λα Γκορτζ) το αποκαλούσαν οι Βλάχοι και ήταν κοντά στο χωριό Πρεβέντα, τη σημερινή Διάβα, με τα ονομαστά πεπόνια.

Η δεύτερη πορεία των Τζουρτζιωτών ξεκινούσε από τα Φάρσαλα και από το Δομοκό και κάνανε το πρώτο κονάκι, στο Νέο Μοναστήρι (Τζιόμπα). Μετά στον Άγιο Βησσαρίωνα (Παζαράκι) και στη συνέχεια κατά σειρά στο Μοσχολούρι (πλησίον των Σοφάδων), μετά στον Πρόδρομο, στο Αρτεσιανό (Πιτσαρί), στην Αγία Κυριακή Τρικάλων, στον Πύργο Τρικάλων (στην τοποθεσία Λεύκες του Νταή, κοντά στο ποτάμι) και στη συνέχεια στις Γκορτσιές (λα Γκορτζ). Εκεί συναντιόντουσαν όλοι και ακολουθούσαν την ίδια πορεία.

Μετά τις Γκορτσιές άφηναν ουσιαστικά τον κάμπο και άρχιζε η ορεινή τους πορεία. Χαμηλότερες περιοχές, ημιορεινές στην αρχή, όπως ήταν το χωριό Αμπέλια (Καρούτια) και πιο ψηλές στη συνέχεια. Μετά τις Γκορτσιές λοιπόν έκαναν το επόμενο κονάκι τους ανάμεσα στα χωριά Αμπέλια και Κλεινοβό, όπου υπήρχαν πολλά χάνια για την εξυπηρέτησή τους. Αναφέρουμε ενδεικτικά το χάνι του Κουτσιλιά, του Γιάνσαρου, του Καρπούζα.

Το επόμενο κονάκι ήταν στη Γκούρα και κατόπιν στο Τσάρκο (Λα Τσάρκου). Για να έχουμε έναν πιο συγκεκριμένο γεωγραφικό προσανατολισμό, να πούμε ότι η περιοχή Τσάρκο βρίσκεται ψηλότερα από το κιόσκι (την ομπρέλα) του Δασαρχείου που συναντούμε στα αριστερά μας καθώς κατεβαίνουμε από την Κιάτρα Μπροάστα προς Κουκουφλί.

Μετά από το Τσάρκο περνούσαν τον Καφετζή, τοποθεσία που εκτείνεται ανάμεσα στο Κουκουφλί και την Καλλιρρόη (Βελίτσανα). Στα Βελίτσανα γινόταν το τελευταίο κονάκι στη θέση Λα Μάια (στη Γριά).

Η επόμενη διαδρομή τους ήταν Βελίτσανα - Τζούρτζια. Είναι αλήθεια ότι ήταν ήδη καταπονημένοι, αλλά έχοντας φθάσει σε απόσταση αναπνοής από την «Ιθάκη» τους, έπαιρναν κουράγιο για τα

τελευταία μονοπάτια που τους απόμεναν.

Στα Τρία Ποτάμια τους περίμενε η διάβαση του Ασπροπόταμου. Το να περάσεις μέσα από το ποτάμι τον Μάιο μήνα ήταν δύσκολη έως ιδιαίτερα επικίνδυνη υπόθεση, τότε που τα ποτάμια είναι φουσκωμένα από το λιώσιμο του χιονιού και τις βροχές που την άνοιξη είναι επίσης άφθονες στα πλούσια δάση του Ασπροπόταμου.

Στου Λούπ υπήρχε γέφυρα φτιαγμένη από κορμούς δένδρων, την οποία κατασκεύαζαν και συντηρούσαν οι κάτοικοι της Μηλιάς, που έμεναν στο βουνό χειμώνα καλοκαίρι και ως εκ τούτου είχαν τη δυνατότητα να παρακολουθούν τους δρόμους, τις διαβάσεις και τα γεφύρια. Οι Τζουρτζιώτες από το ταμείο της Αδελφότητας φρόντιζαν να επιδοτούν οικονομικά τους Μηλιώτες για να έχουν ανοιχτά τα περάσματα. Γι' αυτό η διάβαση του Ασπροπόταμου ήταν ανοιχτή για τους Τζουρτζιώτες. Όμως η αναμέτρηση με το ποτάμι δεν τελείωνε εδώ. Τους περίμενε ξανά στη Σμίξη, στον Άγιο Γιώργη κ.ο.κ. ώσπου να φθάσουν τα κοπάδια στον τελικό τους προορισμό, που ήταν τα καλοκαιρινά μαντριά στις κορυφές της Πίνδου και του Καταραχιά.

Ολοκληρώσαμε μία πορεία με πολλές διανυκτερεύσεις. Ήταν μία πορεία που την ονειρεύονταν τον χειμώνα, συνώνυμη της απελευθέρωσης από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, τις επίπονες κτηνοτροφικές εργασίες, την απουσία κοινωνικής ζωής. Ήταν το πέταγμα του εγκλωβισμένου πουλιού προς τους ανοιχτούς αιθέρες. Το φθινόπωρο ακολουθούσαν την αντίστροφη ακριβώς πορεία προς τα χειμαδιά με την καρδιά τους σφιγμένη για τον αποχωρισμό τους από την αγαπημένη τους πατρίδα. Το σώμα τους απομακρυνόταν, αλλά η καρδιά τους έμενε πίσω.

Σας λέω τούτο μόνο. Νεαρός Τζουρτζιώτης, μόλις ξεκίνησαν, τέλος φθινοπώρου, για τα χειμαδιά, ξέρετε τις έγνοιες είχε στο μυαλό του; Ποιο τραγούδι θα χόρευε το επόμενο καλοκαίρι στο πανηγύρι! Ντι βούρου ουάρα λα πανηγύρου βα τζόκου κάντικουλ «είσαι καμπίσια μικρή Γιωργούλα» (Του χρόνου στο πανηγύρι θα χορέψω το τραγούδι «είσαι καμπίσια μικρή Γιωργούλα»). Το περιστατικό είναι προσωπική εμπειρία και βασίζεται στην πραγματικότητα.

Επίσης, μια δουλειά που κάνανε πριν ξεκινήσουν για τα χειμαδιά, φέρνανε ραφτάδες από το Ματσούκι και τα Πράμαντα να ράψουν καινούργιες κάπες και να διορθώσουν τις παλιές που το καλοκαίρι υφαίνανε οι γυναίκες στον αργαλειό το τραγόμαλο.

Όταν σταματούσαν σε ένα κονάκι για διανυκτέρευση, τα μέλη του

τσελιγκάτου, άντρες, γυναίκες, γέροι και παιδιά είχαν την αποστολή τους ο καθένας. Υπήρχε καταμερισμός εργασιών για να καταφέρουν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες τους που ήταν η αντιμετώπιση των καιρικών συνθηκών, η εξασφάλιση του φαγητού, η επιτήρηση των κοπαδιών, η ξεκούραση των αλόγων κλπ. Πρώτη τους δουλειά λοιπόν ήταν το στήσιμο της τέντας κ-πρινοσούλ. Με τη βοήθεια των τεντόξυλων και ενός υφαντού από μαλλί γίδας, της τέντας, δημιουργούσαν ένα υπόστεγο, κάτω από το οποίο συγκεντρώνονταν τα μέλη της οικογένειας. Η τέντα ήταν αδιάβροχη, χαρακτηριστικό του τραγόμαλλου, γι' αυτό και οι κάπες των τσομπάνων ήταν πάντα τραγομαλλίσια και επομένως αδιάβροχες.

Οι γυναίκες μάζευαν τσουκνίδες από το βουνό και έφτιαχναν πλαστό με μπομποτά για να φάει η οικογένεια. Τον έψηναν στη γάστρα που έπρεπε να την κουβαλούν μαζί τους. Άλλες έβραζαν τραχανά, ζύμωναν ψωμί γύριζαν ανάποδα το ταψί για να απλώσουν φύλλα να φτιάξουν πίτες (βιρτζάρι, πισνικά) και γενικά έκαναν ό,τι ήταν απαραίτητο για την επιβίωση όλου του πληθυσμού του τσελιγκάτου.

Οι ηλικιωμένοι είχαν βοηθητικό ρόλο. Επέβλεπαν τα μικρά παιδιά και γενικά συμμετείχαν σε ελαφρότερες εργασίες. Τα παιδιά κουβαλούσαν νερό, μάζευαν ξύλα, αλλά χαίρονταν και την ελευθερία της ανοιχτωσιάς του τοπίου, έπαιζαν και έπεφταν αποκαμωμένα για ύπνο. Οι άντρες κουμαντάριζαν τα κοπάδια.

Έφτιαχναν αναβηρό περιφραγμένο χώρο δηλαδή με κλαδιά για να βοσκήσουν και να ξεκουράσουν τα άλογα. Επίσης μάζευαν τα πρόβατα για άρμεγμα, δουλειά στην οποία βοηθούσε όλο το ανθρώπινο δυναμικό. Δημιουργούσαν μία υποτυπώδη στρούγκα, έναν κύκλο που περικλείονταν από σακιά και τα σαμάρια των αλόγων. Το άρμεγμα ήταν συνήθως δουλειά των ανδρών. Οι άλλοι «βαρούσαν στρούγκα», κατεύθυναν δηλαδή τα πρόβατα μέσα στον κύκλο.

Από τις Γκορτσιές και μετά, το γάλα το έπηζαν τυρί, το έβαζαν στις τσαντίλες και το κρεμούσαν στα έλατα για να στραγγίσει. Στα κονάκια του κάμπου το γάλα το πουλούσαν στους κατοίκους των κοντινών χωριών ή το αντάλλασσαν με όσπρια, καλαμπόκι κ.ά. τοπικά προϊόντα.

Όλη αυτή η πορεία μπορεί να φαντάζει ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα από πλευράς εμπειριών. Και πράγματι έτσι είναι. Η άσκηση του σώματος, η γνήσια επαφή με τη φύση, η εκπαίδευση στην αντιμετώπιση κινδύνων και έκτακτων καταστάσεων είναι βασικά στοιχεία της.

Σ' αυτή την πορεία όλα μπορούσαν να συμβούν και έπρεπε να αντιμετωπισθούν. Αναφέρονται γεννητούρια μέσα στη φύση, όπως ακριβώς συνέβαινε με τα αρνάκια και τα άλλα ζωντανά. Άνθρωποι και ζώα πλήρως εξισωμένοι σ' ένα περιβάλλον όπου οι μόνοι νόμοι που διέπουν τη ζωή είναι οι φυσικοί.

Ο Χαράλαμπος είπε χαριτολογώντας ότι ο αδελφός του Δημήτρης γεννήθηκε στην «Γκούρα» περιγράφοντας ότι η μάνα του Ειρήνη μετά την γέννα της σηκώθηκε, έφτιαξε πίτα, μάζεψε τη φαμίλια φορτώθηκε τα δισάκια, το μωρό στην αγκαλιά και συνέχισαν, και ο Θανάσης, ότι ο αδελφός του, ο Δεσπότης Χριστόδουλος, στο «Λα τσάρκου».

Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πολλά προσωπικά περιστατικά. Εδώ όμως ενδιαφέρει να δούμε τα γενικά στοιχεία που αφορούν την πορεία των αγωνιστών αυτών της υπαίθρου μέσα από κινδύνους και χαρές που τους οδηγούσε στον σκοπό τους. Να δούμε με πόσον αγώνα παράγγαγαν τα εκλεκτά προϊόντα της κτηνοτροφίας, αυθεντικά και, για να το πούμε πιο σημερινά, βιολογικά.

Είναι μια πορεία που την ακολούθησε ο άνθρωπος με τα κοπάδια του χιλιάδες χρόνια. Βουνό - κάμπος, κάμπος - βουνό. Με την πάροδο του χρόνου και με την εξέλιξη της ζωής όλα άλλαξαν. Μια εποχή τελείωσε.

Όμως, άλλο «τέλος εποχής» και άλλο «τέλος μνήμης».

Γι' αυτό στο κείμενο αυτό δώσαμε τον τίτλο «Παλιά και Αλησμόνητα».

Ευχαριστούμε για τις πολύτιμες πληροφορίες τους: Κώστα Κούτσια, Δάφνη Κούτσια, Γεωργία Δήμα, Χαράλαμπο Αλεξίου, Ντίνα Αλεξίου, Σωκράτη Γιαννίτση και Θανάση Μουστάκα. Επίσης, ευχαριστούμε τη Φιλόλογο Μαρία Ταμπακιώτη - Σίμου που συνέβαλε στην καταγραφή του κειμένου. Ευχαριστούμε επίσης, όλους όσους βοήθησαν στο να πραγματοποιηθεί αυτή η εκδήλωση.

Σας ευχαριστώ

Καλαμπάκα, Παρασκευή 29 Ιουλίου 2012, στα πλαίσια του 28^{ου} Ανταμώματος των Βλάχων.

Το κείμενο παρουσίασε η Ντίνα Δήμα, στους διαλόγους οι Βασίλης Χύμας (Κινέζος), Παντελής Ράπτης, Σωκράτης Γιαννίτσης.